

บทที่ 5

บทสรุป

การวิจัย เรื่อง แบบแผนและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของนักธุรกิจใจในกรุงเทพมหานคร : ศึกษาเฉพาะกรณีเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ 1. เพื่อศึกษาถึงแบบแผนของการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม ของนักธุรกิจใจในกรุงเทพมหานคร 2. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม ของนักธุรกิจใจในกรุงเทพมหานคร ในช่วงเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ว่าประกอบไปด้วยปัจจัยประการใดบ้าง และ 3. เพื่อประโยชน์ต่อไปในภายภาคหน้า และเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจและต้องการจะศึกษาในเรื่องการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของนักธุรกิจ ซึ่งขอบเขตในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลจากนักธุรกิจ ซึ่งได้มาโดยวิธีการสุ่มตัวอย่างจากหนังสือ Million Baht Business Information Thailand 1992 Volume I ซึ่งจัดพิมพ์โดย International Business Research (Thailand) Co.,Ltd. ซึ่งได้รวบรวมข้อมูลพื้นฐานของบริษัทต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมาก โดยผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับขบวนการทางสังคม (Social Movement) มาเป็นกรอบในการศึกษา กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกิจการธุรกิจใจในภาคเอกชน ซึ่งดำรงตำแหน่งตั้งแต่ระดับผู้จัดการขึ้นไป จำนวน 300 คน การเลือกตัวอย่างจะใช้วิธีการเลือกแบบหลายขั้นตอน (Multistage sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยแบบสอบถามและแนวการสัมภาษณ์ วิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูล จะมีทั้งวิธีการเชิงปริมาณ โดยการส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ ให้กลุ่มตัวอย่างตอบ และวิธีการเชิงคุณภาพ จะเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth interview) โดยที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง จากนักธุรกิจใจที่ได้เข้าร่วมในการชุมนุมคัดค้านรัฐบาล สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น จะใช้โปรแกรม SPSS PC โดยใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าร้อยละ เพื่อบรรยายลักษณะข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง การทดสอบ

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านต่างๆ กับการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม การวิเคราะห์ค่า T-test เพื่อทดสอบความแตกต่างของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม ในกลุ่มที่เข้าร่วมและที่ไม่ได้เข้าร่วมในการคัดค้านรัฐบาล และการทดสอบสัมประสิทธิ์ในการกำหนดทำนาย (Coefficient of reproducibility) สำหรับวิเคราะห์มาตรการจัดการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม ตามแบบแผนการวัดของกัตต์แมน

สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย ร้อยละ 58.0 เพศหญิง ร้อยละ 42.0 ส่วนในด้านอายุนั้นพบว่า ร้อยละ 51.4 มีอายุต่ำกว่า 41 ปี ร้อยละ 42.0 มีอายุอยู่ระหว่าง 41-55 ปี และร้อยละ 6.6 มีอายุสูงกว่า 55 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่แล้วจะจบการศึกษาในระดับที่สูง คือ จบระดับปริญญาตรี ร้อยละ 67.3 และจบระดับปริญญาโทถึงปริญญาเอก ร้อยละ 22.0 มีเพียงร้อยละ 10.7 เท่านั้น ที่จบการศึกษาในระดับที่ต่ำกว่าปริญญาตรี ในส่วนของรายได้เฉลี่ยต่อเดือนนั้น พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มียาได้เฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ที่สูง คือ มีรายได้อยู่ระหว่าง 40,001-55,000 บาท ถึงร้อยละ 41.3 มีรายได้อยู่ระหว่าง 55,001-100,000 บาท ร้อยละ 31.3 และมีรายได้สูงกว่า 100,000 บาทขึ้นไป อยู่ร้อยละ 11.3 มีเพียงร้อยละ 16.0 เท่านั้น ที่มีรายได้ต่ำกว่า 40,001 บาท ประเภทธุรกิจที่กลุ่มตัวอย่างประกอบอยู่นั้น ร้อยละ 43.0 เป็นธุรกิจทางการผลิต ร้อยละ 12.0 เป็นธุรกิจทางการค้าส่ง , ค้าปลีก ร้อยละ 7.7 เป็นธุรกิจทางด้านอสังหาริมทรัพย์ และเป็นธุรกิจทางด้านก่อสร้างและบริการทางธุรกิจ ร้อยละ 7.3 เท่ากัน ตำแหน่งของกลุ่มตัวอย่างนั้น ร้อยละ 75.0 เป็นผู้จัดการ ร้อยละ 18.7 เป็นผู้บริหารระดับกลาง และร้อยละ 6.3 เป็นผู้บริหารระดับสูง กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 83.0 ไม่เคยเข้าร่วมชุมนุมทางการเมืองในอดีตที่ผ่านมา ก่อน ร้อยละ 15.3 เคยผ่านการชุมนุมเรียกร้องทางการเมือง เมื่อ 14 ต.ค. 16 และ 6 ต.ค. 19 มาแล้ว และร้อยละ 1.7 เคยเข้าร่วมชุมนุมทางการเมืองในเหตุการณ์อื่นๆ เช่น ประท้วงการเลือกตั้ง สกปรก เมื่อ พ.ศ. 2500 เป็นต้น และพบว่าทัศนคติที่มีต่อรัฐบาลพลเอกสุจินดา คราประยูร ,

ทัศนคติที่มีต่อกลุ่ม องค์กรที่นำการคัดค้านรัฐบาล , ความคาดหวังที่มีต่อความสำเร็จในการคัดค้าน รัฐบาล , ความคาดหวังต่อปฏิกริยาของคนในครอบครัว เพื่อนร่วมงาน ที่มีต่อการคัดค้านรัฐบาล ความคาดหวังเกี่ยวกับการได้รับผลประโยชน์ หรือการสูญเสียผลประโยชน์ จากการเข้าร่วมการ คัดค้านรัฐบาล และอิทธิพลการชักจูงจากสื่อสารมวลชน มีความสัมพันธ์กับระดับการเข้าร่วม ขบวนการทางสังคม ในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .001 และสำหรับการพิสูจน์สมมุติฐาน ก็ได้ผลดังต่อไปนี้

สมมุติฐานข้อที่ 1 นักธุรกิจที่มีทัศนคติในทางลบต่อรัฐบาล จะเข้าร่วมขบวนการทาง สังคมมากกว่า นักธุรกิจที่มีทัศนคติในทางบวกต่อรัฐบาล

ผลการทดสอบสมมุติฐาน โดยพิจารณาจากค่า T-test พบว่า ทัศนคติที่มีต่อรัฐบาล ของกลุ่มที่เข้าร่วมฯ และกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการทางสังคมนั้น มีความแตกต่างกันอย่างมีนัย สำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมมุติฐานข้อที่ 2 นักธุรกิจที่มีทัศนคติในทางบวกต่อกลุ่ม องค์กรที่นำการคัดค้านรัฐ- บาล จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่านักธุรกิจที่มีทัศนคติในทางลบต่อกลุ่ม องค์กรที่นำการ คัดค้านรัฐบาล

ผลการทดสอบสมมุติฐาน โดยพิจารณาจากค่า T-test พบว่า ทัศนคติที่มีต่อกลุ่ม องค์กรที่นำการคัดค้านรัฐบาล ของกลุ่มที่เข้าร่วมฯ และกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการทางสังคมนั้น มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมมุติฐานข้อที่ 3 นักธุรกิจที่มีความคาดหวังต่อความสำเร็จในการคัดค้านรัฐบาลใน ระดับที่สูง จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า นักธุรกิจที่มีความคาดหวังต่อความสำเร็จใน การคัดค้านรัฐบาลในระดับที่ต่ำ

ผลการทดสอบสมมุติฐาน โดยพิจารณาจากค่า T-test พบว่า ความคาดหวังต่อ ความสำเร็จในการคัดค้านรัฐบาล ของกลุ่มที่เข้าร่วมฯ และกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการทาง สังคมนั้น มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมมุติฐานข้อที่ 4 นักธุรกิจที่มีความคาดหวังต่อปฏิกริยาของคนในครอบครัว เพื่อนร่วมงาน ในเชิงสนับสนุนต่อการคัดค้านรัฐบาล จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า นักธุรกิจที่มีความคาดหวังต่อปฏิกริยาของคนในครอบครัว เพื่อนร่วมงาน ในเชิงต่อต้านต่อการคัดค้านรัฐบาล

ผลการทดสอบสมมุติฐาน โดยพิจารณาจากค่า I-test พบว่า ความคาดหวังต่อปฏิกริยาของคนในครอบครัว เพื่อนร่วมงาน ของกลุ่มที่เข้าร่วมฯ และกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการทางสังคมนั้น มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมมุติฐานข้อที่ 5 นักธุรกิจที่มีความคาดหวังเกี่ยวกับการได้รับผลประโยชน์จากการคัดค้านรัฐบาล จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า นักธุรกิจที่มีความคาดหวังเกี่ยวกับการสูญเสียผลประโยชน์ จากการคัดค้านรัฐบาล

ผลการทดสอบสมมุติฐาน โดยพิจารณาจากค่า I-test พบว่า ความคาดหวังเกี่ยวกับการได้รับผลประโยชน์ หรือการสูญเสียผลประโยชน์ จากการเข้าร่วมการคัดค้านรัฐบาล ของกลุ่มที่เข้าร่วมฯ และกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการทางสังคมนั้น มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมมุติฐานข้อที่ 6 นักธุรกิจที่ได้รับอิทธิพลการชักจูงจากสื่อสารมวลชน ที่เสนอข่าวสารการคัดค้านรัฐบาลในระดับที่สูง จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า นักธุรกิจที่ได้รับอิทธิพลการชักจูงจากสื่อสารมวลชน ที่เสนอข่าวสารการคัดค้านรัฐบาลในระดับที่ต่ำ

ผลการทดสอบสมมุติฐาน โดยพิจารณาจากค่า I-test พบว่า กลุ่มที่เข้าร่วมฯ และกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการทางสังคมนั้น ได้รับอิทธิพลการชักจูงจากสื่อสารมวลชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สำหรับแบบแผนการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของนักธุรกิจ ในช่วงเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 นั้น ผลจากการคำนวณค่าสัมประสิทธิ์ในการกำหนดทำนายของแบบวัดที่ใช้วัดพบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ในการกำหนดทำนาย (Coefficient of reproducibility) มีค่าเท่ากับ 0.79 ซึ่งค่าดังกล่าวต่ำกว่า 0.9 จึงไม่ถือว่ามีอำนาจในการกำหนดทำนาย ดังนั้น สรุปได้ว่า แบบแผนการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของกลุ่มตัวอย่าง ไม่มีลักษณะแบบแผนคะแนนสะสมตามมาตรวัดของกัตต์แมน กล่าวคือ แบบแผนการเข้าร่วมมีหลากหลายในแต่ละกิจกรรม ไม่ใช่แบบแผนที่จะสามารถทำนายได้

- นอกจากนี้แล้ว ยังพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของนักธุรกิจในประเทศไทย ในกรณีเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ยังเกี่ยวข้องกับความรู้สึกไม่พึงพอใจ (Grievances) ต่อรัฐบาล , โครงสร้างทางสังคมที่จำกัดสิทธิเสรีภาพ (Structural blockage) ของประชาชน , โครงสร้างโอกาสทางการเมือง (Political opportunity structure) , อุดมการณ์ และการตระหนักในผลประโยชน์ของกลุ่ม และการระดมทรัพยากร ส่วนแบบแผนการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของนักธุรกิจนั้น มีทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับองค์กรหลักของภาคธุรกิจเอกชน และยังพบว่า นักธุรกิจที่เคยเข้าร่วมในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 16 , 6 ตุลาคม 19 มาก่อน จะมีระดับของการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมสูงกว่า นักธุรกิจที่ไม่เคยเข้าร่วมในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 16 , 6 ตุลาคม 19 มา ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่านักธุรกิจเหล่านั้นมีความสนใจในเรื่องการเมืองการปกครองของประเทศอยู่แล้ว ประกอบกับมีประสบการณ์ในการต่อสู้เรียกร้องทางการเมืองในอดีตมาก่อน บาดแผลและความเจ็บช้ำจากทั้ง 2 เหตุการณ์ในครั้งนั้นยังไม่จางหายไป ดังนั้น เมื่อเห็นความไม่ชอบธรรมทางการเมืองในครั้งนี้ จึงยอมไม่ได้ และในปัจจุบันนี้เขามีความพร้อมและศักยภาพที่มากขึ้นกว่าในครั้งก่อน จึงเข้าร่วมในการคัดค้านรัฐบาลได้ในระดับที่สูง และในกิจกรรมที่หลากหลายประเภท

ทั้งนี้ยังมีข้อที่น่าสนใจเกิดอยู่ประการหนึ่ง คือ จากผลการสำรวจของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2535 พบว่า มีนักธุรกิจมาเข้าร่วมในขบวนการทางสังคมเพื่อคัดค้านรัฐบาลเป็นสัดส่วนที่สูงมากกว่ากลุ่มอาชีพอื่นๆ คือ เป็นเจ้าของกิจการ 13.7% และทำงานอยู่ในบริษัทเอกชน 45.7% คนกลุ่มนี้มีรายได้เฉลี่ย 10,000-49,000 บาทต่อเดือน อยู่ถึง 45.5% ของผู้ไปชุมนุม (ผู้จัดการรายวัน , 19 พฤษภาคม 2535 : 1 , 15) ทำให้มีชื่อเรียกบุคคลกลุ่มนี้ต่างๆ นานา อันมีความหมายนับเคียงกันว่าเป็นชนชั้นกลางและนักธุรกิจ เช่น มือบรตเก้ง มือมือถือ professional class , neo-bourgeoisie ฯลฯ (คำณูญ สิทธิสมาน , "มือบรตเก้ง" , ผู้จัดการรายวัน , 22 เมษายน 2535 : 8) แต่จากข้อมูลของศูนย์ชอทไลน์ มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งทำรายงานเกี่ยวกับเรื่องผู้เสียชีวิต , ผู้ที่ได้รับบาดเจ็บ ตลอดจนผู้สูญหายจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ กลับมีข้อมูลบางประการที่ขัดแย้งกันอยู่ คือ พบว่าคุณลักษณะของผู้เสียชีวิตและผู้ที่ได้รับบาดเจ็บ ตลอดจนผู้สูญหายจากเหตุการณ์ ส่วนใหญ่เป็นคนมีรายได้น้อย

ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้น นักธุรกิจอาจจะมีความยับยั้งชั่งใจ ไม่ไปอยู่ในส่วนหน้า หรือส่วนที่อาจจะเป็อันตรายเป็นอันตรายต่อชีวิตของตน หรือบางคนเมื่อเห็นเหตุการณ์เริ่มจะรุนแรงขึ้น ก็ถอนตัวออกจากที่ชุมนุม กลับบ้านไป ทั้งนี้เนื่องจากพวกเขายังมีความห่วงใยในชีวิตครอบครัว และทรัพย์สินของตนที่ได้พากเพียรสร้างขึ้นมา จึงไม่กล้าพอที่จะเข้าไปแลกกับฝ่ายปราบปราม แต่การที่พวกเขาได้ถอนตัวออกจากท้องถนนไป ในช่วงที่ฝ่ายปราบปรามเปิดฉากยิงก็ไม่ได้แปลว่าพวกเขาละทิ้งการต่อสู้ไปแล้ว แต่พวกเขาได้หันไปทำสงครามต่อต้านรัฐบาลโดยใช้เครื่องมือสื่อสารต่างๆ ในยุคเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างแข็งขันแทน

นอกจากเป้าหมายของขบวนการทางสังคมในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 จะประสบความสำเร็จในการทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนและการจัดระเบียบแบบแผนทางการเมืองใหม่ คือ ได้ก่อให้เกิดการแก้ไขรัฐธรรมนูญในบางประเด็น และเปลี่ยนตัวผู้นำทางการเมือง คือนายกรัฐมนตรีใหม่ อันนำไปสู่การยุบสภาผู้แทนราษฎรและจัดให้มีการเลือกตั้งขึ้นใหม่ในวันที่ 13 กันยายน 2535 แล้วนั้น ผลที่สืบเนื่องมาอีกประการหนึ่ง ก็คือ การรวมตัวกันของนักธุรกิจ จัดตั้งกลุ่ม เพื่อแสวงหากลไกใหม่ๆ ในการทำให้เกิดระบบการเมืองที่ดี ได้แก่ กลุ่มบี.เอ็ม.เอส ซึ่งมุ่งที่จะดำเนินการเผยแพร่และสร้างสรรค์จิตสำนึกขั้นพื้นฐานของประชาธิปไตย ให้ประชาชนรู้จักการใช้สิทธิใช้เสียง ในการเลือกผู้แทนที่มีคุณภาพเข้าไปทำหน้าที่ในสภา และสนับสนุนให้กับการเมืองที่ดีมีคุณภาพลงสมัครรับเลือกตั้ง โดยให้การสนับสนุนทางการเงินอย่างเปิดเผย เพื่อเดินตามแนวอุดมการณ์ของประชาธิปไตยเสรีนิยม และเศรษฐกิจที่เปิดเสรี ซึ่งในทางปฏิบัติก็ได้มีการให้ความสนับสนุนทางการเงินแก่โครงการต่างๆ ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนในการเลือกผู้แทนราษฎร รวมไปถึงการลงรับสมัครเลือกตั้งของสมาชิกผู้ก่อตั้งกลุ่มด้วย คือ นายอากร ยุนตระกูล ซึ่งก็ได้รับการเลือกตั้งในที่สุด และอีกกลุ่มหนึ่งคือ ชมรมนักธุรกิจเพื่อประชาธิปไตย ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะสะท้อนความคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากมุมมองของนักธุรกิจ โดยการเข้าไปปลุกจิตสำนึกของประชาชน เพื่อผลักดันให้ระบบการเมืองไทยดีขึ้น การคัดเลือคนดีเข้าสู่สภา และกำจัดคนเลวออกไป แต่ไม่มุ่งที่จะสนับสนุนพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งเป็นพิเศษ โดยมีรูปแบบคือ การจัดประชุมสัมมนาเผยแพร่ความคิดเห็นต่อคนทั่วไป และจะจัดตั้งชมรมนักธุรกิจในจังหวัดใหญ่ๆ ทั่วไป และต่อมาสมาชิกผู้ก่อตั้งกลุ่มก็ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งซ่อม คือ นายประสาน มฤคพิทักษ์ หากแต่ไม่ได้รับการเลือกตั้ง ซึ่งผู้วิจัยมองเห็นว่า จากการ

ที่นักธุรกิจได้เข้ามามีส่วนร่วมทางด้านการเมืองอย่างเปิดเผย นับจากเหตุการณ์ในเดือนพฤษภาคม 2535 เป็นต้นมานั้น ได้แสดงให้เห็นถึงจุดเปลี่ยนของสังคมไทย ที่นักธุรกิจเริ่มจะไม่อาศัยระบบอุปถัมภ์อีกต่อไป นักธุรกิจเริ่มไม่กลัวเกรงอิทธิพลของทหารและข้าราชการ และเริ่มที่จะกล้าเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองอย่างเปิดเผยตามวิถีทางประชาธิปไตยมากขึ้น เช่น ลงสมัครรับเลือกตั้ง เป็นต้น หากแต่ในประเด็นของเรื่องความสับสนของขบวนการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย จะเป็นสิ่งที่จะกระทำได้น้อยเพียงใด และจะบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ และเพียงใด เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณากันต่อไป

ปัญหาในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ประสบกับปัญหาและอุปสรรคบางประการ ดังต่อไปนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล มีช่วงระยะเวลาที่ห่างจากเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นเป็นเวลามากกว่า 1 ปีกว่า ดังนั้นจึงอาจจะประสบปัญหาเกี่ยวกับความเข้าใจของกลุ่มตัวอย่างต่อจุดมุ่งหมายในการวัดได้ และการที่ได้มีเหตุการณ์อื่นๆ เกิดขึ้นแทรกซ้อนก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งอาจจะส่งผลต่อการวัดตัวแปรบางประการ แต่ผู้วิจัยก็ได้เขียนอธิบายเพื่อทำความเข้าใจกับผู้ให้ข้อมูล ให้มีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ที่ตรงกัน เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

2. ด้านการเก็บรวบรวมข้อมูล เนื่องจากวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณนั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ให้กลุ่มตัวอย่างตอบ และแบบสอบถามที่ใช้วัดก็มีรายละเอียดค่อนข้างมาก และต้องใช้เวลาในการตอบพอสมควร ประกอบกับผู้นำธุรกิจทั้งหลายนั้นค่อนข้างที่จะมีภาระมาก ไม่ค่อยมีเวลา ดังนั้น ข้อมูลที่ได้รับกลับมาจึงค่อนข้างจะช้า เกินจากกำหนดเวลาที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ ผู้วิจัยจึงต้องยืดระยะเวลาการปิดรับแบบสอบถามออกไปอีกระยะหนึ่ง

3. ส่วนวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพนั้น ผู้วิจัยได้ขออนุญาตสัมภาษณ์นักธุรกิจที่ได้ไปเข้าร่วมในเหตุการณ์ชุมนุมคัดค้านรัฐบาลครั้งนั้น ซึ่งกว่าที่จะขออนุญาตสัมภาษณ์ได้ ก็ค่อนข้างจะลำบาก เพราะผู้นำธุรกิจไม่ค่อยจะมีเวลาให้พบ บางครั้งนัดเรียบร้อยแล้ว ก็มีงานด่วนเข้ามาไม่สามารถให้สัมภาษณ์ได้ ทำให้ต้องเลื่อนนัดหลายครั้ง

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

1. กรณีการคัดค้านรัฐบาลในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 นี้ มีลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งคือ เป็นการคัดค้านหรือต่อต้านรัฐบาลที่ผู้คัดค้านเห็นว่าเป็นผู้ทำลายระบอบประชาธิปไตย ขาดความชอบธรรมทางด้านการเมือง และมุ่งที่จะสืบทอดอำนาจและผลประโยชน์ในกลุ่มตน ดังนั้น เหตุผลสำคัญของการเข้าร่วมการคัดค้าน จึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของจิตใจมากกว่าเรื่องของวัตถุและผลประโยชน์ นอกจากนี้ ยังเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของกลุ่ม (Collective benefits) ไม่ใช่ผลประโยชน์ส่วนบุคคล (Selective benefits) หรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การที่บุคคลเข้าร่วมการคัดค้านในระดับที่ลึกมากน้อยต่างกัันนั้น เป็นอิทธิพลของแรงจูงใจจากกลุ่ม (Collective motives) ไม่ใช่แรงจูงใจของบุคคล (Selective motives) ซึ่งคล้ายคลึงกับผลการวิจัยของ Bert Klandermans (1984 : 591) ที่พบว่าแรงจูงใจจากกลุ่มนั้น มีบทบาทต่อความเต็มใจเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมาก แม้ว่าแรงจูงใจอื่นๆ จะมีส่วนด้วยก็ตาม ซึ่ง Klandermans กล่าวว่า ผลการศึกษานี้เป็นการคัดค้านคำกล่าวของ Olsen ที่ว่า บุคคลจะไม่ถูกจูงใจให้เข้าร่วมในพฤติกรรมร่วมด้วยผลประโยชน์ของกลุ่ม แต่จะถูกจูงใจด้วยแรงจูงใจส่วนบุคคลเท่านั้น

2. ผลการศึกษา ได้แสดงให้เห็นถึงทัศนคติและความคาดหวังของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ว่า มีความเห็นพ้องต่อผลประโยชน์ของกลุ่ม คือ มีความคิดเห็นที่ตรงกันว่า จะต้องให้นายกรัฐมนตรีลาออกจากตำแหน่ง และให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ จึงเป็นประเด็นที่นำไปให้ความสนใจว่าความคิดเห็นที่เห็นพ้องกันนั้น เป็นผลจากการชักจูงของข่าวสารข้อมูล และกระบวนการระดมความคิดเห็นพ้องกัน (Consensus mobilization) ของกลุ่ม องค์กรที่นำการคัดค้านรัฐบาล หรือเป็นความพร้อมทางความคิดของประชาชนในทางการเมืองอยู่แล้ว แต่บทบาทของกลุ่ม องค์กรที่นำการคัดค้านรัฐบาล เป็นเพียงตัวกระตุ้นเท่านั้น

3. จากผลการศึกษาเรื่องระดับความลึกของการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม พบว่านักธุรกิจส่วนใหญ่เข้าร่วมในกิจกรรมการคัดค้านรัฐบาล ในระดับความลึกที่ตื้นนั้น ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าเนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกศึกษานักธุรกิจที่ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ระดับผู้จัดการขึ้นไป ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีข้อจำกัดบางประการ เช่น ด้านเวลา ภาระหน้าที่ เป็นต้น ที่ไม่อาจจะเข้าร่วม

ในกิจกรรมการคัดค้านทุกประเภทหรือมากประเภทได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดระดับความลึกของการเข้าร่วมการคัดค้านตามแบบแผนของกัตต์แมนนั้น กิจกรรมการคัดค้านในระดับสูง เป็นกิจกรรมซึ่งผู้เข้าร่วมจะต้องสละทรัพยากรมาก ดังนั้น ถ้าหากประชากรที่ศึกษาจะประกอบไปด้วยคนในหลายๆ ระดับ คือ ระดับผู้นำ ระดับรองลงมา และระดับบุคคลทั่วไป รวมทั้งระดับขององค์กร ก็จะทำให้พบความแตกต่างของระดับความลึกของการเข้าร่วมการคัดค้านได้มากกว่านี้ แต่ทั้งนี้ต้องให้เหมาะสมกับกรอบทฤษฎีที่นำมาใช้ด้วย